

До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.168
Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата історичних наук, наукового співробітника відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України Коломийчука Олександра Юрійовича – на дисертацію Романіва Михайла Григоровича на тему «Традиційна зимова календарно-побутова обрядовість українців Покуття кінця ХІХ – початку ХХІ ст. (загальноукраїнські риси та локальна специфіка)», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Народний календар українців донині залишається віддзеркаленням усього життєсвіту людини, що охоплює як здобутий досвід, знання та уміння, так і її культурний простір із власними духовно-ціннісними орієнтирами. Важливо, що народний календар та його похідна – календарна обрядовість – здавна вбирали у себе традиційні вірування, знання та практичні навички із різних сфер життєдіяльності багатьох поколінь, а тому відображали як їхні світоглядно-ціннісні домінанти, так і певний тип культури життєзабезпечення відповідно до історичної епохи. Тому кожне нове дослідження, присвячене тематиці народного календаря та його обрядово-звичаєвої форми, сягає глибин культурних традицій українців, і вже через це інтерес до такої теми ще більше зростає.

Сказане стосується і рецензованої дисертації Михайла Григоровича Романіва, що присвячена традиційній зимовій календарно-побутовій обрядовості українців Покуття у хронологічному відрізку кінця ХІХ – початку ХХІ ст. У ній автор намагався простежити як загальноукраїнські риси, так і локальну специфіку зимової календарної обрядовості мешканців Покуття.

В означену пору року, поряд із центральними напрочуд яскравими та колоритними обрядовими діями різдвяно-новорічних та йорданських свят, присутня доволі важлива господарсько-побутова складова, що на Покутті проявляє себе у власний своєрідний спосіб. Зважаючи на це, а також враховуючи загальний стан дослідження обраної теми, автор поставив собі за мету здійснити комплексну характеристику традиційних зимових звичаїв та обрядів українців Покуття з їхніми локальними рисами та загальноукраїнськими особливостями.

Потрібно підкреслити й те, що дисертант не випадково зосередився над вивченням саме теренів Покуття, що є низинним історико-етнографічним районом Прикарпаття. По-перше, розглядаючи календарно-обрядову культуру українців у рамках окремого самобутнього етнографічного масиву, дослідник робить вагомий внесок у подальший розвиток регіональних студій в галузі етнології. По-друге, обираючи зимовий цикл календарно-побутової обрядовості українців Покуття для свого аналізу, автор тим самим уперше у вітчизняній етнологічній науці робить його предметом спеціального дослідження. Попередники дисертанта, причому як українські, так і зарубіжні вчені (серед яких чи не найбільш відомим є польський народознавець О. Кольберг), окремо іще не розглядали зимової календарної обрядовості в територіальних рамках усього Покуття.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Дисертаційна робота М. Г. Романіва є самостійним ґрунтовним науковим дослідженням, де викладено оригінальний авторський погляд на окреслену проблему. Високий рівень обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дисертаційній роботі, а також їх вірогідність, на нашу думку, забезпечені кількома чинниками.

У дисертаційному дослідженні на широкому польовому етнографічному матеріалі визначено календарні межі зимової пори з позицій народного світосприйняття українців Покуття; проаналізовано магічно-ритуальний звичай «полазника» в ареалі Покуття; простежено демонологічні уявлення мешканців регіону у зв'язку із активізацією потойбічних сил межового часу; окреслено

традиційний арсенал андріївської матримоніальної мантики; проілюстровано народні перестороги (табу) стосовно праці у так звані малі свята передріздвяного періоду (св. Варвари, Сави, Наума); простежено місцеві культурні традиції у відзначенні дня св. Миколая, а також увиразнено його зв'язок із святом Андрія у контексті дошлюбного спілкування покутської молоді; простежено особливості традиційних покутських вечорниць та жіночих господарських занять у період різдвяного посту; охарактеризовано специфічний для регіону Покуття постовий раціон харчування в період Пилипівки; детально простежено традиційне для Покуття різництво, яке частково припадало на передріздвяний період і було звичною господарською практикою місцевого населення з метою заготівлі м'ясопродуктів для святкового столу в найбільші «рокові» свята – Великодня та Різдва; проаналізовано провідні мотиви (поминальні, аграрні, скотарські, матримоніальні) в обрядовості Святого вечора на Покутті та покутсько-гуцульському суміжжі, слушно наголошено на їхньому взаємозв'язку та багатогранності; доведено добродійний характер Святої вечері на Покутті, де у Надвечір'я Різдва несли святкові страви у домівки зубожілих та немічних мешканців села або ж віддавали «за простибі» родичам чи сусідам; охарактеризовано архаїчні народні форми рядження у різдвяно-новорічний період (живий вертеп; обряд «Маланка») із їхньою локальною варіативністю; розглянуто колоритні зразки народного танцювального мистецтва українців Покуття – парубоча коляда з «плесом», «хусен», «сабаш»; визначено новорічний обряд «ходити з бичками» («бички», «жребці») як достатньо архаїчне та унікальне явище традиційної святкової культури мешканців Покуття; простежено оберегові та очисні мотиви у святах Водохреща та Стрітєння, де справедливо підкреслено роль головних ритуальних атрибутів («тріци», йорданська вода тощо) на перетині двох пір року.

Запорукою і водночас однією із головних заслуг дисертанта у багатій й докладній звичаєво-обрядовій картині окресленої проблематики став корпус польових етнографічних матеріалів, зафіксованих автором у територіальних межах Покуття, а також на покутсько-гуцульському суміжжі. В результаті трьох комплексних одноосібних етнографічних експедицій та окремої науково-

пошукової мандрівки упродовж 2015–2018 рр. було обстежено 30 населених пунктів Городенківського, Снятинського, Коломийського та Косівського районів Івано-Франківської області. Потрібно відзначити також той факт, що поряд із відомостями класичного етнографічного характеру, автор провів копітку роботи із виявлення та фіксації місцевого календарно-обрядового фольклору. Народна поезія зимової пори року в ареалі історико-етнографічного району Покуття відображена у додатках роботи дисертанта. Усі польові етнографічні матеріали, включно із фольклорними записами, були належним чином паспортизовані автором дослідження та передані до Архіву Львівського національного університету імені Івана Франка (фонд Р-119).

Варто також відзначити високий рівень наукового апарату дослідження, яким автор успішно оволодів в ході роботи над дисертацією. Праця є логічно структурованою, цікавою та насиченою широким цитуванням носіїв покутського діалекту.

Достатня джерельна база, на яку спирався автор наукової роботи, дозволила прийти до аргументованих та важливих самостійних висновків, адже було враховано попередній досвід як українських, так і зарубіжних дослідників. Комплексне бачення окресленої проблеми в її історичній динаміці було забезпечене польовими етнографічними матеріалами, про що вже йшлося вище.

Достовірність та наукова новизна отриманих результатів.

Достовірність наукових положень та отриманих результатів дослідження дисертанта підтверджено їхньою апробацією і схваленням на міжнародних та історико-краєзнавчих конференціях.

Аналіз змісту дисертації підводить до висновку, що визначена у вступі мета успішно досягнута, а окреслені завдання виконані. Це знайшло відображення в основних положеннях дисертації, які сформульовані автором самостійно і володіють потрібним рівнем наукової новизни.

Новизна дисертаційної праці М. Г. Романіва полягає у тому, що у ній вперше було введено до наукового обігу значний масив емпіричних матеріалів автора, зібраних в ході одноосібних етнографічних експедицій до трьох десятків населених пунктів Покуття та покутсько-гуцульського порубіжжя. Саме це заклало підвалини успішній фіксації та опису окремих досі

маловідомих, а то й зовсім невідомих сучасній українській етнології народних звичаїв та обрядодійств автохтонів Покуття. Варто також відзначити той факт, що своїм дослідженням дисертант уперше комплексно розглянув зимову календарно-побутову обрядовість українців Покуття як окрему ділянку традиційної культури.

Важливим є висновок автора дослідження про те, що календарний пласт традиційних звичаїв та обрядів українців Покуття продовжує активно відтворюватись і практикуватись їхніми носіями у сьогоденні, однак значна частина із них уже втратила свій первісний зміст і під впливом трансформаційних змін набула дещо інших форм. До отриманого умовиводу вдалося дійти, зокрема, завдяки тим хронологічним рамкам, в яких розглядався предмет вивчення.

Заслуговує на увагу також висновок дисертанта про те, що окремі явища календарно-обрядової культури, що нині сприймаються етнофорами Покуття як традиційні, насправді, поширилися на досліджуваному терені відносно недавно. Це вкотре доводить потребу розглядати будь-яке звичаєво-обрядове явище в його діячності, із виокремленням послідовних етапів та ключових чинників.

Слушним і аргументованим, на нашу думку, є також висновок автора про те, що покутська зимова календарна традиція знаходиться цілком у руслі загальноукраїнської, однак в ході свого історичного розвитку витворила окремі специфічні й колоритні регіонально-локальні риси. До останніх дослідників справедливо зараховує такі звичаєві й обрядові практики, як передноворічне «ходіння з биками»; нанесення ритуальних хрестиків на сакральних локусах домівки чорною фарбою або смолою; вживання часнику на Святвечір як оберегу від гадюк; підготовка й дарування «поминальної миски», зокрема, найбільш знедоленим й зубожілим верствам населення на Покутті тощо.

Дисертаційна робота М. Г. Романіва містить низку й інших цікавих та обґрунтованих висновків. Загалом ступінь наукової новизни дисертаційної праці, обґрунтованість наведених у ній положень та висновків відповідає вимогам до наукових досліджень на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Основні положення та висновки дисертації викладені у дев'яти публікаціях автора, три з яких надруковані у виданнях, що входять до переліку фахових видань України зі спеціальності 032 «Історія та археологія» з присвоєнням категорії «А» (одна публікація) та «Б» (дві публікації); одна – у закордонному періодичному виданні, що виходить на території держави-члена Європейського Союзу; 5 – у збірниках доповідей і тез виступів на міжнародних та історико-краєзнавчих конференціях. Це цілком відповідає вимогам із підготовки такого виду наукових робіт.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Отримані результати доповнюють, розширюють і узагальнюють теоретичні та наукові аспекти дослідження традиційної зимової календарно-побутової обрядовості українців Покуття. Положення та аргументовані висновки дисертаційної роботи М. Г. Романіва можуть бути використані у подальших етнологічних і краєзнавчих студіях духовної й матеріальної культури Покуття; для підготовки навчальних курсів (факультативів) та навчально-методичних посібників у закладах середньої та вищої освіти, розробки спеціальних курсів із календарно-обрядової (святково-обрядової) культури в закладах вищої освіти та аспірантурі при наукових установах; у екскурсійній роботі в установах етнографічного профілю для проведення тематичних виставок та формування музейних експозицій, присвячених народному побуту й традиційній звичаєвості мешканців Покуття. Також наукова праця дисертанта може бути використана під час конкурсного відбору й розширення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України з метою збереження та популяризації Покуття, посилення його туристичної привабливості як самобутнього й колоритного історико-етнографічного району.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

Дисертаційне дослідження М. Г. Романіва містить покликання на використані автором джерела та літературу відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав та академічної доброчесності. Усі випадки

використання ідей, результатів і прямих цитат інших авторів мають покликання на відповідні джерела й оформлені у належний спосіб. Аналіз змісту дисертаційного дослідження та публікацій за темою наукової роботи свідчить, що вимоги щодо академічної доброчесності здобувачем дотримано. Порухення академічної доброчесності не виявлено.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення.

Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, переліку використаних джерел та літератури, додатків. Повний обсяг дисертації становить 244 с. Перелік використаних джерел та літератури містить 276 позицій.

Наукова праця М. Г. Романіва відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759).

Анотація дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам та є узагальненим коротким викладом її основного змісту, в якій представлені основні результати дослідження, що дають повне уявлення про виконану здобувачем роботу.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу в цілому, її актуальність та ретельне опрацювання масиву польових етнографічних матеріалів, а також інших джерел та наукової літератури вважаємо за необхідне висловити такі зауваження і побажання:

1. Варто було б досліднику посилити джерельну базу дисертаційної роботи етнографічними матеріалами із відповідних спеціалізованих архівних установ Інституту народознавства та Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (зокрема, Ф. 28-3; Ф. 29 та ін.), які знаходяться у Львові та Києві відповідно. На нашу думку, це б урізноманітнило великий масив емпіричних матеріалів, зафіксованих автором дослідження безпосередньо від носіїв традиції на теренах Покуття.

2. Відзначаючи методологічний інструментарій, який використовує дисертант для вирішення поставлених завдань, вважаємо за доцільне звернути увагу на те, що не вказані методи синхронного та діахронного аналізу, хоча фактично вони були застосовані автором.

3. Із тексту дисертації чітко не простежується, які саме населені пункти поблизу окреслених у вступі історико-етнографічних рамок Покуття автор дослідження розглядає як такі, що знаходяться на покутсько-гуцульському суміжжі. Готуючи монографію, це варто конкретизувати, зокрема на сс. 85, 114.

4. У четвертому розділі на с. 146 невірно інтерпретовано припущення відомого українського етнолога, знавця етнокультурних особливостей Покуття Михайла Паньківа, який зафіксував не втрату звичаю «ходіння з бичками» як такого (що стверджує автор дослідження) у 50-х рр. ХХ ст., а початок глибокої трансформації (затрати) його автентичної форми. М. Паньків, який народився у 1940 р. у с. Вербівці Городенківського району, в серці Покутського краю, у свої дитячі роки сам брав активну участь у відтворенні цього звичаю, а тому добре був обізнаний із трансформаційними змінами у місцевих культурних традиціях.

5. Оцінюючи загалом високий рівень граматичного й стилістичного оформлення дисертаційної роботи, водночас воно не позбавлене окремих орфографічних огріхів та неточностей. Тому рекомендуємо автору при подальшій підготовці цього тексту для майбутньої книги врахувати ці складові.

Варто підкреслити, що висловлені зауваження мають здебільшого рекомендаційний та дискусійний характер, а тому не применшують позитивної оцінки дисертації М. Г. Романіва та загалом не ставлять під сумнів наукові результати дисертанта.

Загальний висновок.

Дисертаційна робота Романіва Михайла Григоровича на тему «Традиційна зимова календарно-побутова обрядовість українців Покуття кінця ХІХ – початку ХХІ ст. (загальноукраїнські риси та локальна специфіка)» виконана вперше і є вагомим внеском в українську етнологічну науку, а саме поглиблює та розширює знання із традиційної зимової календарно-побутової обрядовості автохтонів Покуття, дослідження народного календаря загалом.

Дисертація є цілісним, завершеним, цікавим за змістом та оригінальним дослідженням, що містить науково обґрунтовані результати та висновки щодо традиційних зимових календарних звичаїв та обрядів українців Покуття, їхнього семантичного та семіотико-символічного змісту, провідних мотивів, господарсько-побутових та супутніх ритуальних практик, форм народного різдвяно-новорічного рядження, календарно-обрядової поезії, предметно-символічних атрибутів святкової культури тощо.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження М. Г. Романіва виконане на належному теоретичному рівні та відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія», Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 року № 759) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 21.03.2022 року № 341 та від 19.05.2023 року № 502).

Отже, здобувач Романів Михайло Григорович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

Науковий співробітник

відділу «Український етнологічний центр»

Інституту мистецтвознавства, фольклористики

та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України,

кандидат історичних наук

Олександр КОЛОМІЙЧУК